

DİNİ NASIL ANLAMALI?

Dr. Recep KILIÇ*

Her insan bir toplum içinde doğar. İnsanın öğrendiği ilk kurallar, ilk değer hükümleri içinde doğduğu toplumun benimsediği değer hükümleri, o toplumun takip ettiği davranış kurallarıdır. Pek çoğumuz, toplumun değer hükümlerini hiç sorgulamadan olduğu gibi benimser ve kabulleniriz. Kabullendiğimiz bu değerler arasında dinî olanlar, ahlâkî olanlar olabildiği gibi hukukî ve iktisadî değerler de olabilir.

İşte pekçok insan din'in ne olduğunu sorgulamadan, etrafındaki insanların kabullendiği dini kabullenir ve benimser. Çoğu zaman din adına neye inandığını, niçin inandığını sormaz kendi kendine. Böyle bir sorgulamaya ihtiyaç da duymaz. Çünkü etrafındaki herkes kendisi gibi inanmakta, belli konularda yine kendisi gibi davranmaktadır. Herkes öyle inandığı, herkes öyle davrandığı için, o toplumun bir üyesi olarak o da öyle inanır ve davranır hale gelmiştir. Bu durumdaki bir insan, akmakta olan bir büyük su akıntısına, bir büyük su kütesine kapılan herhangi bir varlık gibidir. Zira akıntıya kapılan bu varlığın, akıntının istikametinin dışında başka bir yöne gitme şansı yoktur.

Dinî konularda takınılan bu tutum, dinimiz İslâm nokta-i nazarından, pek hoş görülmeven, açıkcası, benimsenmeyen bir tutumdur. Çünkü dinimiz İslâm'a göre insan, hür iradeye sahip bir varlıktır. İnsanın hür iradeye sahip olması ise, onun her konuda olduğu gibi, dini konularda da

kendi kararlarını kendisinin vermesini, tercihlerini bizzat kendisinin yapmasını gerekli kılar. Başka bir ifadeyle, İslâm dininin ön gördüğü insan tipi ayakları üstünde durabilen, etrafında olup bitenleri değerlendirebilen, kendi tercih ve kararlarını bizzat kendi verebilen bir insandır. Zira yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de, En'am suresinin 164'üncü ayetinde: "**herkesin kazandığı sadece kendisine aittir. Hiçbir insan, bir başkasının günahından sorumlu değildir**" buyrulur. Âyet-i kerimeden anladığımız kısaca şudur: Ne günah işlemekte ne de o günahın cezasını çekmekte 'vekalet verme' söz konusu değildir. Herkes yaptığı günahı kendisi, kendi adına yapar; cezasını da yine kendisi çeker. Dolayısıyla, bir insanın diğerine 'sen şunu yap da, günahı varsa benim üzerine olsun' demesi dinen anlamsız ve geçersizdir.

Demek ki din ile ilgili konularda, 'ferdî sorumluluk' esastır. İnsanın ontolojik yapısı da bunu gerektirir. Bu aynı zamanda, insan olmanın tabii, doğal bir sonucudur da. Çünkü diğer varlıklar arasında "insan"ın çok özel bir yeri ve statüsü vardır. Bir anlamda, sözünü ettiğim ferdî sorumluluk da, insanın işte bu özel statüsünden kaynaklanır.

O zaman müslüman insanın neye inandığını ve niçin inandığını bilmesi, aynı zamanda müslüman olmasının bir gereği olmaktadır. Bunları bilebilmesi ise, dinini bilmesi ile, islam dini hakkında doğru bil-

(*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

giler edinmesi ile mümkündür.

Din, insan içindir. İnsanın ahlakileşmesi, bir başka ifadeyle insanileşmesi içindir. "Allah ölümü ve hayatı, hanginizin daha güzel eylemde bulunaçağını imtihan etmek için yarattı" (Mülk sûresi, 2) âyeti, İslam'ın gayesinin, insanı ahlâkî olgunluğa ulaştırmak, onu "insan-ı kâmil" haline getirmek olduğunu gösterir. Din'in gayesi ahlâkî olmakla beraber, din ahlâk ile aynı şey demek değildir. Çünkü ahlâkda merkez insandır. Allah'ın koymuş olduğu temel prensiplerden ahlâkî bir teori geliştiren insan olduğu gibi, ahlâkî eylemi gerçekleştiren de insandır. Fakat dini ibadetleri gerçekleştiren insan olsa da, dini koyan insan değil Allah'tır. Bu itibarla İslâm'ın gayesinin ahlâkî olduğunu söylerken, İslâm ile ahlâkî bir "teori" arasında herhangi bir özdeşlik ilişkisi düşünmediğimi belirtmekte fayda vardır. Bu sebepten, "İslam'ın gayesi ahlâkîdir yerine "gâyelerinden birisi ahlâkîdir" demek, belki de daha tutarlıdır. Burada vurgulamak istediğim husus şudur: Din, Allah merkezlidir; ama insan içindir; insan, din için değildir. **Din ile insan arasındaki ilişkiyi** teorisi önceden kurulan felsefi bir sistemin, pratiğe geçirilmesi uğruna insanların araç olarak kullanılması anlamında, **felsefi sistem ile insan arasındaki ilişkiye benzetmemek gerekir.** Bu ilişkide adı geçen felsefi sistem gaye, insan ise vasıta. Yani insan, sistem içindir. Gerekirse insan, sistem uğruna feda edilebilir. İşte "din insan içindir" derken, insanın vasıta olmayıp, yeryüzünde Allah'ın halifesi olabilecek bir donanıma kavuşması anlamında, gaye olduğunu ifade etmek istiyorum. "**Sizin için din olarak İslâm'ı seçtim (İslam'a razı oldum)** (Maîde sûresi, 3) âyeti, Allah'ın insanı din için değil, dini insan için koyduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Görülüyor ki din, Allah tarafından ko-

nulmuştur. Bu itibarla da, diğer bütün beşeri disiplinlerden ayrılmaktadır. Zira beşeri disiplinlerin tamamı, varolanların ancak bir yönüyle meşguldür. Varolan bütünlük içinde kavrayan dindir. Beşeri disiplinlerdeki tek boyutluluk, mesela, ilim ve san'at'ta son derece açıktır. İlim de akıl hakimken, san'at'ta duygu ön plandadır. Oysa din, insanın hem akıl, hem duygu hem de sezgi yönüne hitap eder. Onu bütün boyutlarıyla bir bütünlük içinde kavrar ve şahsiyetine şekil verir. Bu şekillendirme, vahiy ile yani Kur'an-ı Kerim ile olur. Vahiy, insanın din ile ilgili bilgilerinin ilk kaynağı olması hasebiyle, insan için sabit ve değişmez bir ölçüttür.

Dinde insanın mutlak varlık ile kurabildiği her türlü ilişkiyi tanzim eden de yine vahiydir. Zira insanın Aşkın Varlık olan Cenab-ı Hak ile kurduğu ilişki, ancak vahyin ölçülerinde olduğu takdirde, dinî bir anlam ifade eder. Dolayısıyla vahiy, insanın doğrudan doğruya Allah ile canlı ve doğru bir iletişim kurmasını sağlar. İnsanın vahiy dışında Allah ile kurabileceği düşünülen ilişkinin türü ne olursa olsun, vahiy ölçülerinin dışında kaldığı müddetçe, dinî bakımdan bu ilişkinin, mistik bir tecrübe olmaktan başka bir kıymeti yoktur. Çünkü vahiy dışında gerçekleştirilen bu mistik tecrübe, her türlü ölçütten mahrumdur. İfade edilmesi de imkansız denecek kadar zordur. Zaten dinden vahiy kaldırılırsa, din adına geriye, yaşanan ferdi tecrübeler ile bir takım efsane ve menkıbeden başka bir şey kalmaz.

Demek ki din'in, dindarın şahsiyetini şekillendirmesi sürecinde, vahyin merkezi bir fonksiyonu vardır. Vahyin, bu merkezi fonksiyonu icra edebilmesi, anlaşılmasına bağlıdır. Layıkıyla anlaşmadığı takdirde, vahyin insan üzerinde olumlu veya olumsuz bir tesir yapmasını beklemek, zaten müm-kün olmaz. Bu sebepten Türkiye'de İslâm'ın geleceği meselesinde, Kur'an'ın

anlaşılması bahsini, merkezî önemi haiz bir problem olarak görüyorum.

Vahiy-insan ilişkisinde, vahyin anlaşılması bahsi, başlı başına ele alınması gereken bir konudur. Çünkü vahyin menşei, Allah'tır. Allah, bütün mükemmel sıfatları kendinde toplayan, vacibu'l-vücûd olan Zât'tır. Aşkın ve Mutlak'tır. Mutlak olan Zât'ın vahyi de mutlaktır. Yani Kelâmullah olan Kur'an'da Allah'ın bildirdiği bilgiler, beşerî bilgiden farklı olarak mutlak karakterdedir. Bu mutlak karakterdeki vahyi anlamak durumunda olan insanın, herşeyden önce anlama kapasitesi sınırlıdır. İnsanın bu sınırlı anlama kapasitesi yüzündendir ki, ilk asırdan beri Kur'an'ın anlaşılması uğrunda yürütülen beşerî faaliyet, hiçbir zaman durmamıştır. Daha doğru bir ifadeyle, bu beşerî faaliyet durmamalıdır. Zira Kur'an'ı anlama faaliyetinin durgunlaştığı dönemler, İslâm tefekkür hayatının da durgun olduğu dönemlerdir. Türkiye de dahil İslâm dünyası, maalesef çok uzun bir süredir bu durgunluğu yaşamaya devam etmektedir. Müslüman aydın, gündemini kendi tayin edememekte, problem alanını belirleyememekte ve "sözde" (pseudo) problemlerle uğraşmaktadır.

İşte genelde İslâm dünyasında özelde ise Türkiye'de yaşanmakta olan İslâmî tefekkür hayatındaki durgunluğun gerisindeki esas faktörü, aydın veya "standart" insanın Kur'an'ın anlaşılması bahsinde takındıkları "olumsuz" tutumda görmekteyim. Bu sebepten de, Türkiye'de İslâm'ın geleceğini, inanan insanımızın Kur'an karşısında alacağı "yeni" tavrın belirleyeceğine inanmaktayım. Bundan dolayı önce, inanan insanımızın Kur'an ile hâlihazırdaki, "olumsuz" olarak nitelediğim ilişkisini belirginleştirmek istiyorum.

Mevcut ilişkide Kur'an, kişinin sosyal hayatına inemeyecek kadar yücelerdir. İnanan aydınımız, Batılı'nın gerçekleştirdiği ilmî keşiflerden istifade ederek, Kur'an'a

olan imanını hergün yeniden tazelemekle, onun müsbet ilimlerle tezat teşkil etmediğini büyük bir haz duyarak seyretmekle ve nihayet Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu mükerreren tasdik etmekle meşguldür. Gündelik işleriyle uğraşan insanımız için ise Kur'an, bilhassa kandil gecelerini değerlendirmek, ahirete intikal eden akrabaların ruhlarına bağışlamak ve en önemlisi de sevap kazanmak düşüncesi ve gayretiyle okunan mübarek bir kitaptır. Takınılan bu tavırda Kur'an'ı Kerim'in adeta bir "sevap bankası" gibi düşünüldüğü gözlenmektedir. Çünkü Kur'an'ı okuyanın, okuduğunu anlama ve onunla Cenab-ı Hak ile iletişim kurma gibi bir endişesi yoktur. Manasını anlamadan okuduğu Kur'an-ı Kerim'den de insan, sevap kazanır. Çünkü bu okuma faaliyetinde de, Allah için yapılan bir eylem söz konusudur. Ama Kur'an-ı sırf bir sevap aracı gibi düşünmek, onu esas fonksiyonunun dışında mütalaa etmek ve âtil bir vaziyette duvara asılı kalmasına sebep olmak demektir.

Oysa Kur'an'ın, âyet-i kerimelerde belirlenen "rehberliği" (Bakara suresi, 2); "Müjdeleyiciliği" (Bakara suresi, 97); "doğruyu yanlıştan ayırd ediciliği" (Bakara suresi, 185); "beyan ediciliği" (Âl-i İmran, 138); "şifa ve rahmet oluşu" (İsrâ suresi, 82) gibi fonksiyonlarını icra edebilmesi herşeyden önce, insanın Kur'an-ı anlama gayretiyle beraber gündeme gelebilecektir.

Demek ki Kur'an'ın kendisine inanan insana tesir etmesi, onun şahsiyetini şekillendirmesi, evveleminde anlaşılmasına bağlıdır. Bu durumda insanımız, Kur'an ile ilişkisini yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Burada, Arapça konuşan müslüman toplumların tefekkür hayatındaki donukluktan hareketle, Kur'an'ın manasının anlaşılmasının da, çok fazla bir şey değiştirmeyeceği düşünülebilir. Kur'an'ın "anlaşılması" ifadesiyle, Onun "Meâl"inin

okunmasından fazla bir faaliyeti kastettiğimi belirtmekte fayda vardır. Çünkü Kur'an adına sırf "meâl" okumakla yetinmenin, beraberinde getireceği başka çok büyük sıkıntılar vardır.

Kur'an'ın anlaşılması, entellektüel ölçekte, son derece özel bir gayreti gerektirir. **"Sana bu mübarek Kitabı âyetlerini tedebbür etsinler, akıl sahipleri tezekkür etsinler diye indirdik"** (Sa'd suresi, 29) âyeti, Kur'an'ın anlaşılma gayretinin nasıl olmasına da açıklık getirir. Âyette "tedebbür" ve "tezekkür"ün bir arada, ardarda zikredilmesi, akıl sahiplerinin Kur'an âyetleri üzerinde derin bir düşünce faaliyetinde bulunma zorunluluğuna işaret eder. İşte Kur'an'ın, tek tek her âyeti ve hatta her kavramı üzerinde "tedebbür" ve "tezekkür" seviyesinde, felsefi anlamda, "derin düşünce" faaliyeti olmaksızın anlaşılabilmesi, fonksiyonlarını icra edebilmesi mümkün olmayacaktır. Böyle bir faaliyetin, İslâm düşünce tarihinin belirli bir döneminde gerçekleştirilmiş olması gerçeği, daha sonraki düşünürler tarafından örnek alınacağı, onları da aynı faaliyette bulunmaya teşvik edeceği yerde, bunun tam aksi vaki olmuştur.

İslâm tefekkür tarihinin ilk üç asrında Ebu Hanife, Şafiî, Eş'arî, Mâturidî gibi daha pek çok düşünürün, Kur'an âyetleri üzerinde değişik boyutlardan gerçekleştirdikleri "derin düşünce" faaliyeti, içinde bulunduğumuz asrı hazırlayan dönemlerde, yazık ki yanlış değerlendirilmiştir. Kur'an'ın anlaşılma teşebbüsünü ayet-i kerimelerde ifade edildiği anlamda gerçekleştirdiklerini

düşündüğüm ilk dönem düşünürleri-nin, devirlerinin karmaşık problemlerine getirdikleri cevaplar, sonrakilere tarafından "mutlak", "değişmez" doğrular olarak kabul edilmiştir. Öncekilerin Kur'an'da aradıkları ve neticede Allah'a havale ettikleri "mutlak doğruları", sonraki düşünürler, öncekilerin ulaştıkları sonuçlarda aramaya yönelmişlerdir. Bu tutum da her devirde devam etmesi gereken Kur'an'ın anlaşılma faaliyetini dumura uğratmış, nihai tahlilde de, "insan"ın sosyal hayatından Kur'an'ın soyutlanmasına vesile olmuştur.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: İslâm nokta-i nazarından Türkiye'de "dindar" ile "din" arasındaki ilişki, olması gereken noktadan son derece uzaktır. Dindarın belirgin bir din anlayışı yoktur. Din adına çoğu zaman efsane ve menkıbelerden bahsedilmektedir. Bunda etken olan esas âmil, kanaatimizce, insanımızın Kur'an'a yaklaşım tarzıdır. Gerek gündelik işleriyle ilgilenen "standart" insan için, gerekse "aydın" için Kur'an, epistemolojik bir bilgi kaynağı durumunda değildir. Kur'an epistemolojik önemini kaybedince, "dinî" olan ile "gayrî dinî" olanı birbirinden ayırd etme imkanı kalmamakta ve sonuçta, dinî alana bir belirsizlik hakim olmaktadır. Dini alandaki bu belirsizlik, dinin dindar üzerinde olumlu bir tesir bırakmasına engel olmaktadır. Sözü edilen belirsizliğin giderilmesi ise, her seviyeden inanan insanın Kur'an'a, onu anlama gayretiyle yönelmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu bir zihniyet olarak yerleştirilebilirse ancak, Türkiye'deki islami hayat çok daha farklı ve canlı bir muhtevaya kavuşabilir.